

BOŽICA PLODNOSTI IZ NEZAKCIJA. Pula, Arheološki muzej Istre

nove tehnologije, nov način gradnje gradskih zidina i obrambenih kula te nove lik. oblike i stilske odrednice. U prapov. doba susreću se, dakle, na prostranu području što ga nastavljaju Iliri vrlo različite umj. realizacije. Ostaci iz ranijih vremena i novi utjecaji koji na to područje dopiru izravno ili neizravno iz Grčke, stvorili su nekoliko vrijednih umj. ostvarenja.

Dolazak Kelta na tlo Ilira (←IV. st.) nije doveo do većih promjena u umj. izrazu ni tamo gdje su se oni naselili, odn. doprli (doline velikih rijeka — Dunava, Save i dr.), a još manje tamo gdje je njihov politički i kulturni utjecaj bio manje izražen. Ni sami Kelti nisu na ilir. tlu razvili neku znatniju umjetničku djelatnost, a nisu ostavili ni vrednija umj. djela. Iznimka je kip troglavoga božanstva, otkriven u Vačanima blizu Bribira. Osebjuni biljni ornamentalni motivi, karakteristični za keltsku umjetnost, pojavljuju se jedino na oružju i nekim ukrasnim predmetima.

Iz prapov. vremena potječu ostaci velikoga broja ilir. utvrđenih naselja, koje danas narod zove *gradinama*, a u Istri *kasteljerima*. Podizani su počevši od brončanoga doba, posebice u brdovitim krajevima gdje se za njihovu gradnju mogao koristiti kamen. Građeni su na prirodnim, lako branjivim uzvisinama, sa zidinama i obrambenim kulama, katkada monumentalnih razmjera. Unutar prostora opasana zidinama nalazile su se nastambe, građene također od suhozida. Raspored kuća bio je različit, zavisno od oblika same gradine. Ponekada redovi kuća slijede kružni oblik gradine i koncentrično se sužavaju prema najvišem, središnjem dijelu naselja. Neke gradine će takvu urbanističku strukturu sačuvati i u rim. doba, pa i poslije, sve do naših dana (Pula, Bale i dr.). Zidine nekih prapov. gradina, posebice u Istri i Hercegovini, sagrađene su od velikih kamenih blokova nepravilna oblika, ali od ←V. st. grade se zidine i od lijepo tesana kamena kvadratna oblika. U nekima od tih utvrđenih gradina osobito kod Daorsa, (Ošanići kraj Stôca) nalaze se redovi kuća s ulicama među njima, kanalizacija, obrtničke radionice i dr., što potvrđuje da su neka od tih naselja dostigla vrlo visok stupanj urbanizacije. — Osim gradinskoga I. poznaju i *sojenički tip* naselja, koja su, premda rijetko, gradili uz rijeke. Najbolje su istražena sojenička naselja na Savi kraj Donje doline u blizini Bosanske Gradiške i na Uni u Ripču kraj Bihaća. U naselju kraj Donje doline kuće su bile položene na drvene terase poduprte sohama, koje su se spuštale prema

obali rijeke. Kuće četvrtasta oblika bile su građene od drvenih oblica i poredane u pravilnim razmacima. U kraškim krajevima od Istre na sjeveru do Epira na jugu gradili su I. kamene kuće četvrtasta ili kružna tlocrta. Taj posljednji tip se sačuvao u nekim krajevima sve do danas kao pastirska, odn. poljska kuća (bunja, poljarica, kažun). U krajevima gdje nije bilo kamena gradili su drvene kuće a zidove katkada obklepljivali ilovačom.

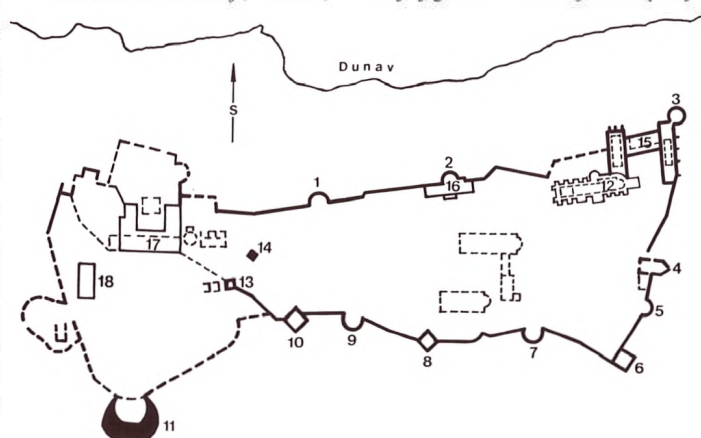
Dolazak Rimljana u ove krajeve izazvao je duboke promjene u cjelokupnome životu Ilira, pa tako i u umjetnosti. I. koji žive u rim. urbanim središtima ili blizu njih stvaraju djela slična onima što ih stvaraju došljaci, dok oni starosjedioci koji nisu zahvaćeni procesom romanizacije nastavljaju živjeti svojim životom i razvijati svoju umjetnost. Najviše potvrda o toj umjetnosti potječe, međutim, iz vremena kasnoga Carstva kada slabi središnja vlast i kada, s druge strane, jača uloga Ilira u vlastitoj sredini ali i u cijelome Carstvu. Tada dugo zatomičavana ilir. kultura ponovno izbija na površinu; umjetnici klešu kipove pokojnika na nadgrobni spomenicima i likove domaćih božanstava na votivnim spomenicima u plitku reljefu, s licima prikazanim en face, tehnikom koja podsjeća na stariju autohtonu drvorezbarsku tradiciju. I. stvaraju u to vrijeme vrlo izražajnu plastiku, koja se po svojem duhu oslanja na domaću, predrim. umjetnost, a po izvornoj snazi nadmašuje često beživotnu, akademsku rim. umjetnost toga doba. U vrijeme duge rim. vladavine razvili su Iliri pod utjecajem grčko-rim. umjetnosti neke oblike nadgrobni spomenika, koji su karakteristični za pojedine ilir. krajeve. To je npr. poseban tip nadgrobni spomenika cilindrična oblika s koničnim završetkom, vrlo raširen kod Liburna, pa se po njima naziva *liburnski cipus*. U J ilir. krajevima razvio se drugi tip nadgrobni spomenika u obliku kocke u donjem dijelu te valjka ili stošca u gornjem. Nadgrobni i votivni spomenici s prikazima pokojnika odn. domaćih božanstava i iz unutrašnjosti ilir. krajeva među najbrojnijim su danas sačuvanim umjetničkim ostvarenjima Ilira iz rim. doba. Na mnogima od njih nalaze se stari ornamentalni i simbolički motivi, koji se uporno pojavljuju na ilir. spomenicima sve do kasne antike; neki su od njih nadživjeli i pojavu kršćanstva i propast Rimskoga Carstva te postali sastavnim dijelom umjetničke baštine naroda koji danas žive na Z dijelu Balkana.

LIT.: D. Sergejevski, Japodske urne, GZMBiH, 1949—50. — Š. Batović, Nekoliko ilirskih antropomorfnih figura iz Sjeverne Dalmacije, Arheološki vestnik (Ljubljana), 1955. — D. Rendić-Miočević, Ilirske predstave Silvana na kulturnim slikama sa područja Dalmata, GZMBiH, 1955. — A. Stipčević, Kelti i njihova umjetnost u zemlji Ilira, Republika, 1961, 17. — Umjetnost alpskih Iliriova u Venetov, Ljubljana 1962. — A. Stipčević, Arte degli Iliri, Milano 1963. — J. Kastelic, G. Mansueti i K. Kromer, Umjetnost situla, Beograd 1964. — J. Mladin, Umjetnički spomenici prehistorijskog Nezakcija, Pula 1966. — R. Vasić, The Date of Iapod Urns, Archaeologia Iugoslavia (Beograd), 1967. — S. Islami, Naissance et développement de la vie urbaine en Illyrie, Iliria, 1972. — B. Raunig, Japodski kameni sepulkralni i sakralni spomenici, Starinar (Beograd), 1972, 23. — Utvrđena ilirska naselja (međunarodni kolokvij), Posebna izdanja ANUBiH, Centar za balkanološka ispitivanja, 1975, 6. — Duhovna kultura Ilira (simpozij), ibid., 1984, 11. — D. Rendić-Miočević, Iliri i antički svijet, Split 1989.

Al. S.

ILOK, grad u Srijemu na desnoj obali Dunava. Smješten djelomično na povišenu zaravanku, a djelomično na ograncima Fruške gore. Tu su nađeni prapov. predmeti iz neolitičkoga, bakrenoga i latenskoga doba. U rim. doba vjerojatno *Cuccium* s pograničnom utvrdom (nalazi: natpisi, glava Dioskura). — U sr. vijeku na tome se mjestu razvio utvrđeni *Vylak*. Od 1365. gospodar je Iloka Nikola Kont, praotac knezova Iločkih, koji su I. utvrdili. Zidine, građene od opeke, opasivale su stari dio grada u obliku izdužena nepravilna četverokuta. Bile su ojačane trima četverouglastim kulama, trima zaobljenim polukulama, sjeveroist. cilindričnom kulom

ILOK, plan staroga dijela grada: 1—10. srednjovj. kule sa zidinama, 11. bastion, 12. crkva Sv. Ivana Kapistrana, 13. turska kupelj, 14. turski mauzolej, 15. franjevački samostan, 16. kurija Brnjaković, 17. dvorac knezova Odescalchija, 18. žitnica; — srednjovj. građevine i zidine koje više ne postoje

ILOK, crkva Sv. Ivana Kapistrana s dijelom srednjovjekovnih zidina

(danas u sastavu samostana) i jakim jugozap. bastionom. Zap. dio je porušen, a na preostalim zidinama vidi se majstorski izvedeno krunište sa strijelnicama. Iz sr. vijeka sačuvan je i romanički stupac s reljefom *Agnusa Dei* (XII. st.). Od šest crkava nađeni su samo temelji trobrodne crkve Sv. Petra i temelji gotičke crkve s poligonalnim svetištem i ulomcima svodnih

ILOK, nadgrobna ploča Nikole Iločkoga u crkvi Sv. Ivana Kapistrana

rebara (oko 1500). Jednobrodna gotička franjevačka župna crkva Sv. Ivana Kapistrana bila je pregrađena u XVIII. st. (barok) i ponovno 1900–06 (neogotika). Tada joj je H. Bollé prigradio dvije bočne kapele, a zvonik znatno povišio. U crkvi se nalaze nadgrobne ploče s likovima Nikole (1477) i Lovre Iločkoga (1525), plemića Brnjakovića (1727. i 1730) a na glavnom oltaru slika Sv. Ivana Kapistrana, branitelja Beograda, koji je u Iloku umro 1456. Za tur. vladavine 1566–1697. Ilok je sjedište srijemskog sandžaka. U to je vrijeme jedna od kula pretvorena u kupelj (hamam), kojoj su zidovi ukrašeni arabeskama. Tada je sagrađen i turski mauzolej (turbe), rijetka građevina u tim krajevima. Nakon odlaska Turaka podignut je na gradskim zidinama jednokatni franjevački samostan u obliku slova U. Do refektorija vodi bogato figuralno ukrašen portal. U samostanu je ćelija Ivana Kapistrana potom biblioteka s oko 4000 knjiga (XVI–XIX. st.), intarzirani stolovi iz 1726 (dar fra Petra Pastirovića) i mramorni praonik, a među baroknim slikama je zavjetna iz 1772. Ilok je postao središte golemo posjeda knezova Odescalchi. Oni su sagradili dvokatni dvorac u obliku slova U s dvostrukim arkadama u dvorištu (grbovi nad ulazima). Obnavljan je 1793, 1839, i 1889. U njemu je zavičajni muzej (zbirke: arh., etnografska, kulturnopov. i ostaci zbirke Odescalchi). Uz dvorac su skladno građena žitnica i prostran park s egzotičnim drvećem. Poklonac Ivana Nepomuka podignut je na srednjovj. zidu u doba klasicizma. Na groblju je kapela Sv. Roka s baroknim oltarom. LIT.: A. Horvat, Ilok ili – ne znamo dovoljno što imamo, Bulletin JAZU, 1958. – Ista, O utjecajima Parlerova praškog kruga na arhitektonsku plastiku iz Iloka, Peristil, 1963–64, 6–7. – M. Valentić, Kameni spomenici Hrvatske XI–XIX. stoljeća (katalog), Zagreb 1969. – I. Mirnik, O novijim arheološkim nalazima u Iloku, Vijesti MK, 1973, 3–4. – V. Radauš, SSS, str. 123–138. – A. Horvat, Dva epitafa u Iloku, Zbornik za likovne umjetnosti (Novi Sad), 1979, 15. – D. Vukičević-Samaržija, Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji, Zagreb 1986. – M. Batorović, Iločani, Vinkovci 1990. – J. Meder, Orgulje u Hrvatskoj, Zagreb 1992. – Ilok u hrvatskoj kulturi, Zbornik muzeja grada Iloka, 1992, 1. A. Ht.

ILOVIK, otok i selo J od Lošinja. Na vrhu Straža bila je velika prapov. gradina; na lok. Sićadrija nalaze se ruševine ranosrednjovj. crkve Sv. Andrije. Na susjednom otoku Sv. Petra, nasuprot selu, proteže se kilometar duga rimska arheol. zona (temelji zgrada, ostaci mozaika, ulomci žara, grobovi, novac). U XI. st. sagrađen je na otoku benediktinski samostan *Sancti Petri de Nemois* ili *de Neumis*. Kompleks je zapremao površinu pravokutnika (20 × 33 m) unutar perimetralnoga zida, građena od lomljenca i raščlanjena na vanjskoj strani lezenama (sačuvan u cijelom opsegu; unutrašnji su zidovi porušeni, a prostor pretvoren u groblje). Kod prekopanja groblja pronađen je potpuno očuvan sarkofag. Jednobrodna crkva unutar samostanskoga sklopa srušena je potkraj XIX. st. prilikom gradnje nove crkve. God. 1597. Venecija je sagradila na otoku Sv. Petra kulu kvadratična presjeka za obranu protiv uskoka.

LIT.: J. Čus-Rukonić, Arheološka topografija otoka Cres i Lošinja, u knjizi: Arheološka istraživanja na otocima Cresu i Lošnju, Zagreb 1982. B. F.

ILOVŠEG, Kristof Andrija → JELOVŠEK, KRISTOF ANDRIJA

ILUMINACIJA, oprema i ukras rukopisa inicijalima, minijaturama i različitim ornamentima (tzv. zastavice, ukrasni motivi na marginama i dr.). Razvitak iluminacije prati razvitak lik. umjetnosti srednjega vijeka, a kao kreativna umj. grana zamire s pojavom tiskane knjige u XV. st., premda se rukopisi ukrašavaju i nakon toga. U Hrvatskoj se čuva znatan broj iluminiranih rukopisa; od njih je velik dio pisan u nas, a manji je dio izrađen u nekom stranom skriptoriju po narudžbi iz Hrvatske. Također ima dosta takvih za koje se pretpostavlja da su nastali u inozemstvu. Nasuprot tome, niz vrlo vrijednih rukopisa koje su pisali ili ukrašavali domaći majstori nalazi se danas u inozemstvu. Pojedini kodeksi stranoga podrijetla očito su nadahnuli domaće iluminatore. Pretežan broj tih rukopisa odaje bližu ili dalju vezu s iluminatorskim radionicama J Italije (predromanika, romanika) i S Italije (romanika, gotika, renesansa); znatno manji broj upućuje na skriptorije u Mađarskoj (romanika, gotika, renesansa), a tek izuzetno na radionice u Francuskoj i Njemačkoj (romanika, gotika) te u Češkoj (gotika).

Najstariji predromanički iluminirani rukopis sačuvan u Hrvatskoj jest »Splitski evanđelistar« iz VIII. st. Pisan je najvjerojatnije u nekom lokalnom skriptoriju. Ima nekoliko inicijala ukrašenih u duhu vremena jednostavnim crtežima (L s likom ribe). U istom rukopisu iluminirani su dodaci iz IX. st. i oni iz XI/XII. st. inicijalima ukrašenim pletetom; njihove vrpce završavaju sitnim životinjskim glavama. Slično je urešen prepletanim inicijalima »Passionale« (MR 164) zagrebačke Metropolitane, što ga je u XI. st. ispisao splitski dakon Majo. Posebno mjesto među iluminiranim rukopisima XI. st. pripada fragmentima »Rapskoga evanđelistara« u